

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А М Е Т О Д І В
Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 13

Заснований в 1996 році

Рівне 2000

ББК 74.20

0–59

УДК: 371: 373: 378.

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 13. – Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет, 2000 р. – 130 с.

Збірник наукових праць містить статті із загальнотеоретичних, історико-педагогічних і методичних проблем гуманізації освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, викладачів педагогічних навчальних закладів, аспірантів, студентів, педагогів-практиків.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН **Мітюров Борис Никифорович**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

заступник головного редактора:

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України **Бех Іван Дмитрович**
(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**
(Тернопільський державний педагогічний університет ім.В.Гнатюка);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**
(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН **Дем'янчук Степан Якимович**
(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**
(Прикарпатський педагогічний університет ім.В.Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**
(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**
(Університет “Острозька Академія”);

кандидат педагогічних наук, доцент, член-кореспондент АПСН **Поніманська Тамара Іллівна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**
(Дрогобицький державний педагогічний університет ім.І.Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**
(Запорізький державний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**
(Вінницький державний педагогічний університет ім.М.Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**
(Тернопільський державний педагогічний університет ім.В.Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, доцент **Янцур Микола Сергійович**
(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет)

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №1 від 30.08.2000 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове видання, в якому можуть публікуватися результати кандидатських і докторських дисертацій з педагогічних наук (Постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р.).

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 – 7281 – 06 – 2 © Рівненський державний гуманітарний університет, 2000

листочків присутні фарбуючі зернята різного кольору, але найбільше серед них зеленого – хлорофілу. Зелені зернята утворюються під дією сонця і тепла, тому влітку їх дуже багато і вони не дають нам змоги побачити інші – жовті або червоні. Запропонуйте дитині взяти пензлик і багато зеленої фарби і зафарбувати кожен з намальованих листочків. Густо покладена фарба перекриває всі інші кольори і перед дитиною опиняються однаково зелені листочки. Поставте запитання: “Чому всі листочки стали однаковими? Куди поділися інші фарби?” Дитина прийде до висновку, що нікуди вони не поділися. І жовта, і червона фарби є в малюнку, але їх не видно. Поки малюнки висихатимуть, продовжіть своє пояснення. Розкажіть, що восени, коли кількість сонячного тепла зменшується, зелені зернята хлорофілу руйнуються, а нові не утворюються. І тому стають видимими інші фарбуючі кольори – жовтий, червоний або жовтогарячий. Можна запропонувати дитині позмішувати ці кольори в різних пропорціях і помалювати ними. Висновків дитина дійде сама. А запропонована вами цікава діяльність та експериментування з фарбами дасть поштовх розвитку дитячої спостережливості та мислення.

Природа є частиною оточуючого світу, з яким дитина щоденно спілкується і взаємодіє. Вона дає багатий матеріал для розвитку мислення і мови. Враховуючи, що в холодну пору року діти проводять на прогулянці не менше двох годин, а в теплу погоду, саме в період розквіту природи, вони перебувають на природі більшу частину дня, є змога максимально використати природне оточення для розвитку мови дошкільників, пізнавальних інтересів та мислення.

Одержано редакцією 17.01.2000

УДК 373.2

Н.М.Горопах

УРІЗНОМАНІТНЕННЯ ФОРМ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ДОШКІЛЬНЯТ

Аналіз сучасних концепцій освіти свідчить про те, що справжня гуманізація освіти нерозривно пов'язана із певною переорієнтацією її змісту, виділенням у ньому нових пріоритетів. Серед них, як зазначає один із дослідників даного питання А.Матвійчук [12, с. 58], впровадження екологічного стилю мислення як найхарактернішого для гуманістичного типу навчально – виховного процесу, здатного забезпечити передумови для позитивного саморозвитку особистості.

Екологічна освіта розглядається на сучасному етапі як один із основних чинників особистісного розвитку, формування світогляду. Адже саме завдяки екологічному знанню людство прийшло до усвідомлення того, що воно не може себе абсолютно відокремити від природи. Екологічне знання примушує замислитись про зміну цінностей, притаманних сучасному суспільству.

Сьогодні все більше країн приєднується до реалізації концепції стійкого розвитку, в основі якого лежить біоцентризм, тобто розуміння того, що людина - особлива, розумна, але все ж таки тільки частина природи, існування якої поза природним оточенням неможливе. Згідно з цією концепцією, люди повинні дотримуватися законів природи і змінити своє споживацьке ставлення до неї на ставлення, що ґрунтується на визнанні її самоцінності.

На жаль, у нашому суспільстві ще й досі не зжиті погляди протилежного спрямування, при якому у системі "люди - природа" людина розглядає себе лише як соціальну істоту, котра "подолала" в своєму розвитку біологічне, а отже може змінити своє оточення як їй заманеться, і спрямовує свою діяльність на "підкорення" природи.

Відомий англійський натураліст, письменник і мандрівник Джеральд Дарелл писав: "Справа в тому, що більшість людей не усвідомлює, до якої стадії ми спустошуємо світ, в якому живемо. Ми поводимось ніби малолітні недоумки, залишені без догляду в незрівнянно чудовому саду. І повільно, але певно перетворюємо його в безплідну пустелю з допомогою отрути, пороку, вогнепальної зброї. Цілком ймовірно, що за останні тижні з поверхні Землі зникла ще одна рептилія, ще одна рослина. Я сподіваюся, що це не так, але я напевне знаю, що чийсь дні злічені" [2, с. 4].

Педагогічна наука і практика стоять перед необхідністю виховувати підрастаюче покоління не у згубній традиції якомога більше брати від природи, а у споконвіку притаманному українському народові шанобливому ставленні до всього суцього. Саме від вихователів дошкільних закладів значною мірою залежить досягнення головної мети екологічного виховання - закладання основ для розвитку у кожного члена суспільства екологічної культури особистості.

Проблема екологічного виховання дошкільників досить широко розглядається багатьма дослідниками. В роботах О.Білан [2], Л.Іщенко [10], Н.Лисенко, С.Ніколаєвої [13], Н.Рижової [14] та ряду інших авторів детально висвітлюються створені ними програми екологічних знань, доступних дітям дошкільного віку, аналізується ефективність різноманітних методів екологічної освіти. Дещо менше уваги надано розкриттю своєрідності форм організації екологічної роботи з дошкільниками. Переважно цей аспект проблеми розглядається дотично інших питань, в той час як вибір форми навчання є однією із центральних проблем дошкільної дидактики. Більше того, психологи зазначають, що саме від правильно обраної вихователем форми навчально - виховної роботи залежить її ефективність. Л.С.Виготський писав, що ОЖкщо школяр навчається за програмою, запропонованою йому дорослим, то дошкільня приймає цю програму лише у тому разі, коли вона стає його власною програмою. Як же досягнути того, щоб дитина прийняла нашу програму? Відповідаючи на це запитання, Л.А.Венгер [4, с. 45] бачить лише один шлях - використання таких форм та методів навчання дітей, які включають види діяльності, котрі приваблюють итину, найбільше відповідають її віку.

Ця теза, на нашу думку, є особливо важливою для організації процесу екологічної освіти та виховання дітей. Специфіка екологічного знання, яка полягає у його складності, багатогранності, міждисциплінарному характері [8, 12], вимагає від вихователів ретельного вибору форм подання його дітям. І справа не лише у тому, щоб зробити екологічний матеріал доступним п'яти- семирічним малюкам. Важливо також, щоб форма організації екологічної освіти відкривала можливості для підвищення інтересу дітей до пізнання довкілля і забезпечувала їх пізнавальну активність.

Чимало нових форм екологічної освіти зараз широко пропагується у літературі. Серед них такі, як "уроки доброти" та "уроки мислення серед природи", екологічні гуртки та студії, екологічні акції ("Зелений патруль", "Тиждень екологічної творчості" тощо) та пізнавальні розваги - змагання (КВК, аукціони, вікторини, "Поле чудес"), лабораторія юного еколога [9, с. 45]; екологічні міні - музеї та екологічні вистави [14]; маршрути екологічними стежками [10]; метеоцентр [11] та багато інших. В окремих дошкільних закладах діти долучаються до спільної екологічної роботи із школярами. Наприклад, разом з учнями сільських шкіл Рівненщини дошкільнята беруть участь у еколого - натуралістичному поході "Біоцит України", акціях "Мурашник", "Джерельце", "Жива вода" та "Зелена весна" допомагають у вирощуванні та зборі лікарських рослин, озелененні вулиць, закладанні квітників [7]. Це, безперечно, не означає, що з метою екологічної освіти не можна використати традиційні для дошкільної дидактики, зокрема для методики ознайомлення дітей з природою, форми роботи з дітьми. Навпаки, оскільки більшість із нових форм екологічної освіти передбачає використання методів, які забезпечують високий рівень пізнавальної активності дітей, для участі у них дошкільнята вже повинні мати деякі природничі та екологічні знання. Крім того, малюки мають набути навичок спільної із однолітками пізнавальної діяльності, опанувати проблемно - пошукові методи пізнання. Тому використання нетрадиційних форм екологічної освіти може бути ефективним лише у тому випадку, коли вони логічно поєднуються із заняттями, екскурсіями, прогулянками у єдину систему роботи. Як свідчить проведене нами дослідження [6], саме система екологічної роботи із старшими дошкільниками, основу якої складають заняття і пов'язані з ними інші форми навчання, дозволяє закласти у малят основи екологічної культури.

Значення занять у екологічній освіті, як і у дошкільній дидактиці взагалі, надзвичайно велике. Р.С.Буре [3] зазначає, що основною перевагою занять є можливість формувати у дошкільнят систематичні знання. Поряд з цим вони дозволяють підтримувати дитячу допитливість і формувати на її основі пізнавальний інтерес, виховувати морально - вольові якості, важливі для пізнавальної діяльності (наполегливість, ретельність, старанність, відповідальність), а також доброзичливе та поважне ставлення до тих, хто навчається поряд. Діяльність дітей на заняттях проходить в оточенні однолітків. На думку О.П.Усової, це створює можливості для активного впливу дітей один на одного. Тому освітній та розвиваючий ефект колективних занять є значно більшим, ніж тоді, коли дорослий працює з однією дитиною. Але це можливо лише при умові, що

перед дитячим колективом ставляться такі навчальні завдання, котрі об'єднують зусилля дітей, викликають спільні переживання і тим самим спонукають дітей до активності [15, с. 47]. Все це робить заняття однією з основних форм екологічної освіти у дошкільному закладі.

При формуванні екологічних знань на заняттях педагог має враховувати всі основні загальнодидактичні принципи, на яких базується навчання дошкільників. Поряд з цим екологічні заняття мають певну специфіку, яка виявляється, перш за все, у їх структурі та способах організації пізнавальної діяльності дітей. За структурою екологічні заняття майже завжди є інтегрованими або комплексними, оскільки на них природничий та природоохоронний матеріал поєднується з матеріалом інших розділів програми. Це викликано специфікою самої екологічної освіти, яка має міждисциплінарний характер і повинна проводитись під різними кутами зору.

Формування у дошкільнят екологічного мислення, екологічної культури поведінки неможливе без поєднання валеологічного, народознавчого, естетичного поглядів на навколишній світ. Саме тому на екологічних заняттях природничий матеріал досить часто подається у комплексі з народознавством [2], ознайомленням дітей з працею дорослих, суспільним життям [6;13], зображувальною діяльністю дітей [13;14]. Як зазначають дослідники даної проблеми К.Зарубицький та Л.Руденко [8], інтеграція екологічного матеріалу з іншими напрямками освіти дитини буде значно повнішою у випадку, якщо вдасться вичленити об'єднуючий, системоутворюючий початок, який надає можливість подати різномірні дані у вигляді єдиної системи. Роль такого початку може здійснювати краєзнавство, котре дозволяє об'єднати всі зазначені вище напрямки освіти навколо конкретної теми ("Рідний край"). При такому підході отримані дітьми знання мають не абстрактний, а життєво - практичний характер, що сприяє формуванню відповідальності за природу та культурну спадщину свого краю [8, с.26]. На інтегрованих або комплексних "краєзнавчих" заняттях дошкільнята вчать бачити зв'язок історії з сьогоденням, ознайомлюються із традиційними способами збереження природних багатств (доцільним землеробством та лісгосподарством, укріпленням берегів річок, схилів балок та ярів тощо). Ознайомлюючи малят з народними промислами, пов'язаними з використанням природних матеріалів, їм роз'яснюють, що поява окремих з них обумовлена історичними традиціями природокористування. Дітям стає зрозуміло, чому, наприклад, центри народної дерев'яної іграшки виникли переважно у лісових зонах, у тих регіонах України, де населення традиційно займалось деревообробкою. А у степових та лісостепових районах, де дерев було мало, і тому вони особливо оберігались, з'явилися іграшки із глини або соломи. На основі таких знань дошкільнята більш свідомо підходять до вибору природних матеріалів у власній зображувальній творчості.

Підвищенню пізнавального інтересу та активності дітей сприяє включення до екологічних занять математичного та мовленнєвого матеріалу. В деяких випадках розкриття малятам екологічних закономірностей та способів природодоцільної поведінки неможливе без привертання їх уваги до математичної сторони дійсності. Так, у ході дослідів на виявлення ступеню забруднення повітря, ґрунту, при побудові екологічних ланцюжків, проведенні порівняльних

спостережень дітям доводиться аналізувати не тільки загальні сенсорні ознаки предметів та явищ природи (колір, смак, запах тощо), а й оперувати такими математичними категоріями, як форма, величина, кількість, об'єм, порівнювати множини, а то і вдаватися до лічби та обчислень. Використання мовленнєвого матеріалу теж є дуже важливим, оскільки у назвах багатьох природних об'єктів та явищ відображаються їх суттєві екологічні особливості. Додаткові можливості для розвитку дитини дає включення екологічних знань у заняття з іноземної мови. Л.Іщенко у своєму дослідженні [10] розкриває також можливості інтеграції екологічного матеріалу із фізичною культурою, музикою, співами, художньою літературою, трудовим навчанням дітей.

Отже справедливою є думка про те, що природничий та екологічний матеріал може бути поєднаний практично з усіма напрямками дошкільної освіти. Саме тому, очевидно, в практиці дошкільного виховання склалися різноманітні варіанти такого поєднання. Разом з тим, у загальнопедагогічній та методичній літературі ми не знаходимо чітких визначень комплексних та інтегрованих занять, виділення їх спільних та відмінних рис. Так, наприклад, Н.Ф.Яришева [16] чітко визначає лише комплексні заняття, як сполучення занять з двох розділів програми, об'єднаних однією темою. Найпоширенішим варіантом такого сполучення вона вважає ознайомлення з природою та зображувальну діяльність. Окремо виділяються Н.Ф.Яришевою і інтегровані заняття, які вона називає "неординарними", підкреслюючи, що при цьому завдання по ознайомленню з природою здійснюються в процесі занять з інших розділів програми [16, с.212]. Таке досить загальне визначення не розкриває специфіки інтегрованих занять, котра полягає, на наш погляд, у особливій структурі та відборі змісту та методів навчання дітей. Це пов'язано з тим, що на інтегрованому занятті завдання з різних розділів програми вирішуються одночасно, а не по чергово, як це має місце на занятті комплексному. Тому, якщо у структурі комплексного заняття завжди можна чітко виділити 2 - 3 частини, які являють собою своєрідні фрагменти занять з різних розділів програми, то в ході інтегрованого заняття цього зробити не можна. Це спричинює і відмінності у змісті та методах навчання дітей. Так, на комплексному занятті зазвичай використовуються традиційні для кожного розділу програми зміст та методи. Наприклад, якщо комплексне заняття передбачає ознайомлення із певним живим об'єктом (канаркою) та наступне малювання дітьми пташки, основними методами першої частини заняття виступлять спостереження і розповідь, а другої - розглядання зразка, показ прийомів малювання тощо.

Інтегровані ж заняття часто передбачають нетрадиційний зміст, на якому вирішуються пізнавальні завдання. Скажімо, зразком для виконання малюнку чи аплікації стане безпосередньо живий об'єкт, а не зображення, створене вихователем. В ході розглядання живої істоти діти виконують не тільки перцептивні, але й математичні дії, проведуть елементарний пошук, дискусію тощо. А по закінченні творчої роботи складуть розповідь не тільки про свої малюнки, а й про справжню тваринку.

Характерною ознакою інтегрованих занять є і нетрадиційне поєднання методів, урізноманітнення діяльності дітей. Так, наприклад, спостереження може слугувати не тільки для ознайомлення з живою істотою, а й для поглиблення знань про виразальні можливості різних зображувальних засобів (олівця, фарби, сангіни), в результаті чого діти зможуть дібрати найкращий матеріал для роботи.

Досить часто екологічні заняття проводяться у формі сюжетно – дидактичної гри. Характерною рисою таких занять є наявність ігрового сюжету, створеного на основі улюблених дитячих ігор ("Сім'я", "Магазин", "Будівництво" тощо), казок чи книг. Дошкільна дидактика накопичила чимало своєрідних "дидактичних" сюжетів, які можуть використовуватись як основа сюжетно - дидактичної гри. Це заочні "екскурсії", уявні мандрівки, "уроки" у ляльковій або лісовій школі тощо. Основним методом навчання на таких заняттях є дидактичні ігри, котрі підбираються або створюються вихователем відповідно до обраного сюжету. В сюжетно - дидактичних іграх екологічної тематики крім дидактичних ігор вихователі можуть використати й інші методи, зокрема елементарні досліди, розглядання картин та ілюстрацій, моделювання. Наприклад, засвоєння дітьми способів охорони чистоти повітря можна провести у формі сюжетно - дидактичної гри "Подорож до "Країни чистого повітря". На цьому занятті власне дидактичні ігри займають порівняно небагато часу (на початку заняття проводиться гра "Дорога до "Країни чистого повітря", у якій актуалізуються знання дітей щодо можливих причин забруднення повітря; а закріплюються отримані дітьми знання у грі "Поле чудес", якою заняття закінчується). В основній частині заняття діти включаються до евристичної бесіди, в ході якої самостійно приходять до висновку про те, де насправді знаходиться "Країна чистого повітря", ознайомлюються із роллю рослин у збагаченні повітря киснем на основі моделі "Газообмін у людини та рослини", проводять досліди, виконують ігрову вправу та слухають розповідь про те, як зробити чистим повітря в групі та на майданчику дитячого садка [6, с.36 - 40].

Заняття у формі сюжетно - дидактичної гри також можуть бути комплексними або інтегрованими. При цьому до заняття включаються дидактичні ігри з різних розділів програми. Ефективним є об'єднання усіх екологічних занять у систему через наявність єдиного ігрового образу, який виступає основним джерелом екологічної інформації для дітей. Представлений у вигляді зорового (іграшка, персонаж лялькового театру, картинка, а то й сам вихователь у відповідному одязі) або слухового (магнітофонний запис) образу, створений комп'ютерними засобами, такий ігровий персонаж забезпечує постійний високий пізнавальний інтерес дітей та їх розумову активність.

У роботі з молодшими дошкільниками ефективно можна використати добре знайомих дітям героїв народних казок. С.М.Ніколаєва [13] пропонує, наприклад, ознайомлення дітей 3 - 5 років із свійськими тваринами організувати як серію занять "В гостях у Курочки Ряби". А з дикими тваринами дітей познайомить Колобок або Лікар Айболить. Для трішки старших дітлахів

цікавішими є образи, взяті із авторських та пізнавальних казок (Барвінок, Ромашка, Цибуліно, Снігова Королева) або придумані вихователем (Лісовичок, Гномик, Малятко - Здоров'ятко тощо).

Однак слід застерегти педагогів як від формального використання ігрових прийомів, так і від перенасичення заняття ігровими образами та ситуаціями. Не зайве прислухатися до думки Р.С.Буре [3], котра, підкреслюючи, що використання ігрових методів здебільшого сприяє підвищенню активності дітей в ході занять, все ж вказує на те, що надміру численні ігрові прийоми нівелюють навчальне завдання, затримують формування у дітей звички до систематичної навчальної праці, вмінь докладати зусилля, долати труднощі, спричинюють панування лише мимовільного інтересу та уваги. Тому використання ігрових прийомів та ігрової форми проведення екологічних занять має поєднуватися з іншими формами їх організації.

Потребує урізноманітнення не тільки загальна форма проведення екологічних занять з дошкільнятами, а й конкретні способи організації пізнавальної діяльності дітей на занятті. Як відзначає Н.Багласва [1], за способом організації пізнавальної діяльності можна виділити такі типи занять, як індивідуально – фронтальні (частіше всього їх називають просто фронтальними), індивідуально - групові, колективно - групові та колективні. Найменш цінними у плані підвищення пізнавальної активності дітей є фронтальні заняття. Тому вже з середньої групи варто застосовувати на екологічних заняттях індивідуально - групову взаємодію дітей. Від фронтальної форми організації такі заняття відрізняються тим, що пізнавальне завдання, яке поставлене перед дітьми, розділяється на частини, які розв'язуються дітьми не одночасно. При цьому група дітей ділиться на підгрупи, і кожна підгрупа має свою частину загального завдання. Дітям п'яти років легше виконувати індивідуально - групові завдання у тих випадках, коли діяльність передбачає певні практичні чи ігрові дії, тому на перших індивідуально - групових заняттях варто зробити ведучими практичні методи ознайомлення з природою. Наприклад, таким чином можна організувати розглядання з дітьми кімнатних рослин і їх миття: група ділиться на підгрупи відповідно до відомих дітям способів миття чи очищення від пилу рослин (ганчіркою, сухою щіточкою, пульверизатором), після чого кожна підгрупа відбирає рослини, яким підходить той чи інший спосіб. Пізніше індивідуально - групової форми можна надати і наочним методам, скажімо, спостереженню за рибками в акваріумі, птахами на годівниці тощо. Індивідуально - групові заняття можуть передбачати певну взаємодію дітей у підгрупах, однак загалом пізнавальна діяльність дітей все ж залишається індивідуальною. Вони об'єднуються лише в кінці заняття для обговорення того матеріалу, який вивчався.

У старшій та підготовчій до школи групах переходять до колективно - групового способу організації пізнавальної діяльності дітей. При цьому діти об'єднуються у підгрупи для розв'язання спільного пізнавального завдання, яке обов'язково передбачає їх взаємодію на вербальному та практичному рівнях. Ця форма зручна для проведення дидактичних ігор, екологічних ігор - змагань, елементарних дослідів, порівняльних спостережень, екологічного тренінгу. Цікаво можна організувати у колективно - груповій формі евристичну бесіду, як своєрідну "наукову суперечку"

двох груп "вчених - дослідників". Теми "наукових дискусій" можуть бути досить різноманітні, від аналізу конкретних екологічних проблем ("Як зробити наше місто чистішим?") до встановлення взаємозв'язків у природі ("Хто кому більше допомагає: рослини - тваринам, чи тварини - рослинам?").

Важливим засобом урізноманітнення такої форми екологічної освіти, як заняття, є доречний вибір місця його проведення. Як зазначає Н.Рижова [14], для здійснення завдань екологічного виховання дітей необхідна екологізація предметного середовища, в якому живуть та виховуються дошкільнята. Вона передбачає раціональне використання усіх елементів даного середовища, створення "екологічних" об'єктів як на майданчику, так і в приміщенні дошкільного закладу. Наявність у дитячому садку екологічної кімнати, зимового садка або оранжереї, природничого міні – музею чи "Лабораторії дослідників природи" дозволить провести більшість екологічних занять у найзручніших умовах, полегшить створення розвивального середовища для заняття, раціоналізує та оптимізує навчально - виховний процес. В окремих випадках екологічні заняття можуть проходити у музичній чи спортивній залі, кімнаті творчості (комплексні еколого - естетичні заняття) або й просто на вулиці.

Незамінною формою організації екологічної освіти є також екскурсія. Місце її у дошкільній дидактиці визначене вже досить давно. Ще у XVIII сторіччі французький філософ Жан-Жак Руссо висловив думку про те, що екскурсії в природу розвивають у дітей творчу спостережливість, допитливість та самостійність у дослідженні оточуючого світу. Високо цінували екскурсію Ф.Фребель, М.Монтессорі, Є.М.Водовозова, Є.І.Тихеева.

На екскурсії чіткіше простежуються зв'язки явищ між собою. Завдяки цьому діти засвоюють ці зв'язки легше, ніж тоді, коли лише чують про них. Екскурсія є також визнаним засобом підвищення інтересу дітей до пізнання природи. Найбільш детально методика організації екскурсій у природу розкрита Т.А.Куликовою [5], котра підкреслює, що екскурсія як форма організації ознайомлення дітей з природою відзначається певною своєрідністю. Головним є те, що на екскурсії навчальна діяльність дітей проходить на фоні різноманітних відволікаючих факторів. Її результативність значною мірою залежить від психологічної установки, яка створюється на підготовчому етапі. Т.О.Куликова та Н.Ф.Виноградова [5] наголошують на тому, що педагогу перш за все слід створити загальну емоційну атмосферу, налаштувати дітей на майбутнє спілкування з природою. Важливу роль відіграє використання перед екскурсією творів мистецтва (картин, музики, віршів тощо), народознавчого матеріалу (загадок, прислів'їв та приказок, закличок, легенд). Вони впливають на емоційні компоненти пізнавального інтересу дітей, забезпечуючи певний рівень пізнавальної активності в ході екскурсії. Не менш ефективні і проблемно - пошукові методи, які теж спонукають дітей до пізнавальної активності.

Екологічні екскурсії організовуються в дошкільному закладі значно рідше, ніж інші форми екологічної освіти. Вони мають допоміжне значення, зокрема, можуть виступати як одна із форм підготовчої роботи до заняття чи служать для закріплення отриманих на ньому знань. Так,

перед заняттям, присвяченим проблемам забруднення повітря, доречними будуть екскурсії по вулиці, до найближчої котельні, промислового підприємства. Тему "Забруднення та охорона водою" розкрити неможливо, не відвідавши попередньо з дітьми найближчої річки, озера чи ставка. Екологічні екскурсії слугують також для узагальнення знань дітей про певні екосистеми (біоценози), такі, як ліс, луки, парк тощо. В цьому випадку вони завершують роботу, розпочату на заняттях.

Проте екскурсії є і самостійною формою екологічної освіти дітей. Екологічні екскурсії - експедиції можуть спрямовуватись, як вважає В.Зебзеєва [9], на обстеження найближчого довкілля, вивчення екологічної обстановки на території дитячого садка та в мікрорайоні, прокладання "екологічних стежок" та маршрутів прогулянок, збір лікарських рослин тощо. Особливо ефективними вони є для показу дітям природоохоронної діяльності дорослих, ознайомлення із екологічними проблемами рідного краю, збереження й поліпшення довкілля. Крім того, екологічні екскурсії організовуються з метою показу дітям старих та рідкісних дерев, їх розміщення, співіснування з іншими рослинами та тваринами, цікавих об'єктів рельєфу, рослин або тварин, яких у даній місцевості обмаль тощо.

Основний метод роботи на екскурсії – спостереження. Крім того, часто використовуються такі методи, як виконання дітьми нескладних самостійних завдань (серед них повинні переважати проблемні ситуації, пошукові, дослідницькі завдання), повторні спостереження, складання описових розповідей про побачене, трудові завдання та ігри. При проведенні екскурсії важливо правильно розмістити дітей, так, щоб показати об'єкт спостереження з різної відстані. Як і на заняттях, доцільно вдатися до індивідуально - групових та колективно - групових форм роботи, чергувати колективні та індивідуальні спостереження, використовувати ігрові прийоми.

Чимало дослідників та практиків вважають, що багато екологічної інформації дошкільнята можуть отримати в ході екскурсій до музеїв, галерей, на виставки тощо. Зокрема Р.Левіна [12] рекомендує відвідати із старшими дошкільниками краєзнавчий, зоологічний або художній музеї, обсерваторію, виставки квітів, собак чи кішок тощо. Н.Рижова [14] вважає, що екскурсія до музею (краєзнавчого, природничого, історичного або ландшафтного) не тільки допоможе розкрити дітям взаємозв'язки у природі та яскравіше висвітлити місце людини у природному світі, показати результати впливу людської діяльності на стан довкілля. Вона може підштовхнути до створення у дитячому садку власного ландшафтно - етнографічного або екологічного міні - музею, зацікавить дітей колекціонуванням.

Зупинимося також на стислому аналізі таких форм екологічної освіти дошкільнят, як екологічні студії та гуртки. Ці форми екологічної роботи передбачають поглиблення та розширення знань дітей, які виявляють особливий інтерес до пізнання природи. Хоча значення таких форм роботи (в першу чергу з обдарованими дітьми) підкреслюють окремі автори (Л.Іщенко, В.Зебзеєва), методика їх організації в дошкільному закладі ще детально не розкрита. Як правило, екологічний гурток чи студія об'єднують вихованців різних вікових груп. Залучати дітей

до їх роботи можна починати у середній групі, коли виявляється вже певна спрямованість пізнавальних інтересів малят. Відмінність між студією та гуртком існує як у змісті, так і у основних методах роботи. Студія має яскраво виражене художньо - естетичне спрямування. Її учасники не просто пізнають природу, вони вчаться художнім словом і дією передавати свої почуття, ставлення до природи. В роботі студії активну участь можуть брати не тільки діти, а й їх батьки. Тематика занять студій може бути різноманітна, наприклад, присвячена складанню екологічних казок, підготовці екологічних виставок, свят, фестивалів, вистав ("Екологічний театр"), вирощуванню кімнатних рослин та квітів.

Екологічний гурток завжди більш спрямований на розвиток пізнавальної активності та самостійності дітей. Вже з назв ("Маленькі чомучки", "Дослідники природи", "Дитяча природнича академія", "Маленькі садівники", "Зелений патруль" тощо) видно, що основними у роботі є проблемно - пошукові та практичні методи – елементарні дослідження, моделювання, праця.

Для закріплення знань дітей, їх своєрідної фіксації організовуються екологічні виставки та конкурси, які можуть бути надзвичайно різноманітними за змістом. Оскільки для того, щоб взяти участь у конкурсі чи підготувати роботу на виставку, діти повинні мати досить глибокі та усвідомлені знання, ці форми екологічної роботи зазвичай плануються у підсумку вивчення теми. Наприклад, у кінці кожного кварталу може бути організована виставка дитячих малюнків або підібраних разом з дітьми ілюстрацій, що висвітлюють працю людей, спрямовану на збереження та охорону природи кожної пори року. Доречні також тематичні виставки до Дня птахів, Місяця тиші, Тижня чистої води, Міжнародного дня охорони природи тощо.

Зацікавлюють дітей і екологічні конкурси, у яких вони можуть проявити свою активність, вмільність, поспілкуватися із своїми товаришами, позмагатися. В дитячому садку можуть бути організовані словесні конкурси (на них діти читають вірші про природу, складають казки та розповіді, загадують та відгадують загадки, пояснюють прислів'я та приказки тощо), графічні (моделей, ребусів, кросвордів), пантомімічні (наслідування характерної поведінки тварин, їх пристосувань) та "політехнічні" конкурси (складання букетів та рослинних композицій, майстрування годівниць та синичників тощо).

Різнманітність форм організації екологічного виховання дошкільників дозволяє вихователю ефективно поєднувати різні методи і прийоми роботи з дітьми. При цьому мають враховуватись вікові можливості дітей, ті навчально - виховні завдання, які повинні бути розв'язані, конкретні умови дошкільного закладу.

Л і т е р а т у р а:

1. Баглаева Н. Урізноманітнення форм організації навчання дітей старшого дошкільного віку // Дошкільне виховання. - 1994. - № 11.
2. Білан О. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. - Львів, 1996. - 71с.
3. Буре Р.С. Готовим детей к школе. - М.: Просвещение, 1989. - 96с.

4. Венгер Л.А. Учитесь быть учителями // Дошкольное воспитание. - 1991. - № 3. - С. 43 - 48.
5. Виноградова Н.Ф., Куликова Т.А. Дети, взрослые и мир вокруг. - М.: Просвещение, 1993. - 128 с.
6. Горопаха Н. Краще пізнати, щоб зберегти. - Рівне, 1998. - 75 с.
7. Гусарук Н. Система екологічної роботи з учнями // Нова педагогічна думка - 1998. - № 4. - С. 120 - 122.
8. Зарубицький К., Руденко Л. Краєзнавство як інтегруюча складова екологічної освіти // Нова педагогічна думка. - 1997. - № 4. - С. 25 - 26.
9. Зебзеева В. О формах и методах экологического образования дошкольников // Дошкольное воспитание. - 1998. - № 7. - С. 45 - 49.
10. Іщенко Л.В. Наступність у екологічному вихованні старших дошкільників і першокласників: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - Одеса, 1997. - 17 с.
11. Левина Р. Метеоцентр в детском саду или экология и творчество // Дошкольное воспитание. - 1998. - № 7. - С. 49 - 53.
12. Матвійчук А. Система екологічних знань в соціокультурному просторі сучасних трансформацій освіти // Нова педагогічна думка. - 1998. - № 4. - С. 58 - 63.
13. Николаева С. Место игры в экологическом воспитании дошкольников. - М.: Новая школа, 1996. - 48 с.
14. Рыжова Н. Экологизация развивающей предметной среды // Дошкольное воспитание. - 1999. - № 3. - С. 50 - 61.
15. Усова А.П. Обучение в детском саду. - М.: Просвещение, 1981.
16. Яришева Н. Методика ознайомлення дітей з природою. - К.: Вища школа, 1993. - 255 с.

Одержано редакцією 17.01.2000

УДК 373.2

Г.Ф.Меналюк

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЕЛЕМЕНТАМ МАТЕМАТИКИ

“Ніякі людські дослідження не можна назвати справжньою наукою, якщо вони не пройшли через математичні доведення”, - говорив в свій час Леонардо да Вінчі. Роки не стерли з пам'яті цей вислів. На сьогодні він став ще більше актуальним. В наш час різко зросла роль математики в усіх сферах людської діяльності, значно ширшими стали області її застосування. Поряд з фізикою і механікою математика застосовується в різних галузях технічних наук; її методи проникли в економіку, біологію, медицину, суспільні науки. Можна без перебільшення стверджувати, що

Зміст

Передмова	3
Павелків Р.В Психологічні чинники формування моральної поведінки школярів	4
Поніманська Т.І. Теоретичні засади гуманізації виховання дітей дошкільного віку	10
Дичківська І.М. Проблема становлення особистості дитини як один з напрямів інтеграції вітчизняних і зарубіжних ідей педагогічного гуманізму	15
Мельник І.М. З історії духовної освіти на Волині.....	19
Філоненко Р.С. Роль товариства "Просвіта" у вихованні підростаючого покоління (20-30pp.).....	28
Сергєєва В.Ф. Система національного дошкільного виховання С.Русової – джерело інноваційних технологій сучасного дошкілля.....	32
Григорішин Г.І. Проблема особистості вихователя в педагогічній спадщині С.Ф. Русової.....	36
Белова С.А. До питання про вальдорфську педагогіку в сучасному світі.....	39
Дзюбишина Н.Б. Реформа шкільної системи в Чехословаччині в період Першої республіки (1918 – 1938).....	43
Дем'янюк Т., Байрамова М., Мельничук Л. Інноваційні технології методичної роботи з педагогічними кадрами.....	49
Фасолько Т.С. Виховання у старших дошкільників позитивного емоційного ставлення до моральних норм.....	56
Беленька Г.В. Розвиток мислення у дітей дошкільного віку в процесі ознайомлення їх з природою	60
Горопаха Н.М. Урізноманітнення форм екологічної освіти дошкільнят.....	63
Меналюк Г.Ф. Шляхи підвищення ефективності навчання дітей дошкільного віку елементам математики.....	73
Семенюк М.П., Сак Л.А. Педагогічний експериментальний майданчик: досвід, перспективи.....	80
Ремизович Г.М. Управлінські аспекти процесу впровадження інноваційних технологій в діяльність дошкільного закладу.....	84
Машикіна Л.А. Науково-педагогічна діяльність викладача педагогічного училища та коледжу в контексті підготовки студентів до використання інновацій	88
Підкурганна Г.О. Ідеї педагогічного гуманізму в художньо-педагогічній підготовці студентів факультету дошкільного виховання.....	93
Самсонюк Н.Ф. Роль спецкурсу "Ігрові методи навчання дітей" у формуванні фахових знань та умінь майбутніх вихователів	100
Кравець Л.М. Самоаналіз педагогічної діяльності як складова професійної підготовки вчителя.....	104
Шамрай О.Б. Сутність педагогічної культури майбутнього вчителя в контексті національних традицій.....	107
Малаканова Л.В. Дослідження впливу організаційно-педагогічних умов оцінювання на якість професійної підготовки майбутнього вчителя	111
Солоненко Н.С. Ділові ігри в процесі вивчення менеджменту	117
Відомості про авторів	125

Наукове видання

**Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Наукові записки Рівненського гуманітарного університету

Випуск 13

Заснований в 1996 р.

**Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Фасолько Т.С.
Комп'ютерна верстка Коломис О.Ф.**

Здано до набору 20.06.2000р. Підписано до друку 30.08.2000р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 15,4. Обл. вид. арк. 16,1. Замовлення № 7 Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра дошкільної
педагогіки
(тел. 22-02-77)

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
ТОВ "Центр соціально-економічного розвитку освітянства"
33000 м. Рівне, вул. Толстого, 3

О - 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки
Рівненського гуманітарного університету. Випуск 13. — Рівне,
Рівненський державний гуманітарний університет, 2000 р. — 130 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 1.

Збірник наукових праць містить статті із загальнотеоретичних, історико-педагогічних і методичних
проблем гуманізації освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, викладачів педагогічних
навчальних закладів, аспірантів, студентів, педагогів-практиків.

УДК: 371:373:378

ББК 74.20